

УДК 343.77

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.102>

КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНЕ ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ПРОВЕДЕННЯ АБОРТУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА СКЛАДОВА

Каменський Д.В.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правознавства Бердянського
державного педагогічного університету
ORCID: 0000-0002-3610-2514

Каменський Д.В. Кримінальна відповідальність за порушення порядку проведення абортів: порівняльно-правовий аспект.

Наукову статтю присвячено висвітленню деяких актуальних питань кримінально-правового реагування на незаконне проведення абортів із позицій застосування компаративістського методу дослідження. Зокрема показано, що на сучасному етапі розвитку українського права порівняльно-правовий метод отримує особливий зміст і практичне значення, особливо в контексті аналізу питань Особливої частини кримінального закону.

Докладно висвітлені позиції вітчизняних та зарубіжних авторів, які обстоюють позицію про те, що порівняльне правознавство, окрім виконання суто наукових завдань, спрямоване на досягнення конкретних практичних результатів, зокрема: 1) уніфікація законодавства, тобто сприяння уніфікації законодавства різних країн у пріоритетних галузях – там де існує потреба в консолідованому підході, зокрема у сфері кримінального права; 2) удосконалення національних правових систем – ідеться про розроблення пропозицій щодо вдосконалення національних правових систем на основі критичного та всебічного вивчення позитивного правового досвіду інших країн.

За результатами авторського опрацювання релевантних положень зарубіжного законодавства спостерігається відсутність чітко визначеного й уніфікованого підходу до правового регулювання штучного переривання вагітності. Констатовано, що в одних країнах аборти можуть бути дозволені, в інших – допускаються лише за наявності певних обставин, тоді як у третіх – взагалі заборонені. Висловлено тезу про те, що різниця у підходах до правового регулювання штучного переривання вагітності відображається також у відмінних підходах до кримінально-правового захисту прав вагітної жінки, зокрема права на життя, здоров'я, свободи та інших аспектів, що стосуються виконання абортів.

За результатами проведеного дослідження сформульовано авторський висновок про те,

що задля вдосконалення механізму кримінально-правового регулювання права жінки на штучне переривання вагітності в Україні, науково та практично затребуваним стає врахування релевантного досвіду країн Європейського Союзу передусім Республіки Польща та Федеративної Республіки Німеччини – це сприятиме адекватній трансформації та вдосконаленню внутрішнього законодавства в контексті активної євроінтеграції.

Ключові слова: аборт, кримінальне правопорушення, криміналізація, порівняльно-правовий метод, Стамбульська конвенція, Європейський Союз.

Kamensky D.V. Criminal liability for violation of the abortion procedure: comparative legal aspect.

The research paper is devoted to the coverage of some pressing issues of the criminal law response to illegal abortion from the standpoint of applying the comparative research method. In particular, it has been shown that at the current stage of the development of Ukrainian law, the comparative legal method acquires a special meaning and practical significance, especially in the context of the analysis of issues of the Special Part of the Criminal Law.

Positions of domestic and foreign authors who defend the position that comparative jurisprudence, in addition to the performance of purely scientific tasks, is aimed at achieving specific practical results, in particular: 1) unification of legislation, i.e. promotion of unification of legislation of different countries in priority areas – where there is a need for a consolidated approach, particularly in the field of criminal law; 2) improvement of national legal systems – this is about developing proposals for improving national legal systems based on a critical and comprehensive study of the positive legal experience of other countries.

According to the results of the author's study of the relevant provisions of foreign legislation, there is a lack of a clearly defined and unified approach to the legal regulation of artificial termination

of pregnancy. It was established that in some countries abortions may be allowed, in others they are allowed only under certain circumstances, while in others they are prohibited altogether. The thesis is expressed that the difference in approaches to the legal regulation of artificial termination of pregnancy is also reflected in different approaches to the criminal-legal protection of the rights of a pregnant woman, in particular the right to life, health, freedom and other aspects related to the performance of abortions.

Based on the research results, the author's conclusion was formulated that in order to improve the mechanism of criminal law regulation of a woman's right to abortion in Ukraine, it is scientifically and practically required to take into account the relevant experience of the countries of the European Union, primarily the Republic of Poland and the Federal Republic of Germany – this will contribute to adequate transformation and improvement of domestic legislation in the context of active European integration.

Key words: abortion, criminal offense, criminalization, comparative law method, Istanbul Convention, European Union.

Вступна частина. На сучасному етапі розвитку українського права, його окремих галузей, порівняльно-правовий метод набуває особливого змісту. Якщо говорити про порівняльну матерію кримінального права, то його практична складова розкривається більш комплексно під час вивчення питань Особливої частини кримінального закону, тобто ознак окремих кримінальних правопорушень чи їх суміжних складів. А тому, виходячи із заявленої назви цієї статті, у наступних рядках йтиметься власне про компаративістську складову такого виду злочину, як незаконне проведення аборту.

Метою статті є висвітлення окремих питань кримінальної відповідальності за незаконне проведення аборту із позицій порівняльно-правового аналізу.

Виклад матеріалу дослідження. Почну із деяких загальних міркувань про зміст та значення порівняльно-правового методу в наукових дослідженнях.

Порівняльне правознавство (юридична компаративістика) – це юридична наука, сфера і напрям юридичних та міждисциплінарних досліджень, які вивчають правові масиви та системи за допомогою комплексу методів, провідне місце серед яких належить порівняльним. Специфічними об'єктами порівняльного правознавства виступають: визначення спільного та особливого в розвитку правових систем у глобальному та регіональному вимірах, створення загальної концепції функціонального вивчення права в «по-заправових» контекстах (соціальному, ідеоло-

гічному, політичному, антропологічному тощо), порівняльне пізнання національного права [1, с. 428–429].

Як справедливо підкреслює професор школи права Бостонського університету Е. Еберле, юридична компаративістика забезпечує якісно нові знання та певний рівень гармонізації окремих критично важливих елементів різних правових систем або хоча б дозволяє досягти певного рівня взаєморозуміння [2, с. 51]. Можливість «зазирнути» в «чуже» право, побачити, як воно щоденно реалізується на практиці, відкриває чимало нових дверей для наукового пізнання, дозволяє отримати нові, досі невідомі й невикористані можливості для вдосконалення власного права. Свого часу Відомий німецький компаративіст М. Райнштайн писав, що порівняльне право в правильному розумінні цього терміна означає спостереження за своїм власним правом ззовні, щоб мати можливість оцінити його критично [3, с. 237]. В унісон цим словам І. Красницький пише, спираючись на позицію відомого французького юриста М. Ансея, про те, що осмислення зарубіжного досвіду розв'язання подібних кримінально-правових проблем дає можливість краще зрозуміти своє національне право. Вивчення зарубіжного права відкриває нові горизонти, які дозволяють краще пізнати право своєї держави, адже специфічні його риси особливо яскраво проявляються лише під час порівняння з іншими системами [4, с. 1].

Окрім суто пізнавальних завдань порівняльне правознавство покликане сприяти досягненню практичних результатів, пов'язаних із: 1) уніфікацією законодавства різних держав у тих пріоритетних галузях, де наявна необхідність такого консолідованого підходу (зокрема, це стосується кримінального права); 2) розробленням пропозицій щодо вдосконалення національних правових систем на підставі критичного та, головне, всебічного дослідження правового досвіду зарубіжних країн.

Варта уваги та обставина, що в контексті звернення до порівняльного методу національними законодавчими органами інтенсивність такого звернення в державах-представницях континентального і загального права є принципово різною. Зокрема умовний романо-германський законодавець у випадках аналітичної потреби в порівняльній інформації звертається як до права інших держав романо-германської системи, так і до англо-американських джерел, причому особливо часто до права США. Натомість законодавці держав загального права апелюють здебільшого до права інших держав цієї правової сім'ї і значно рідше до континентальних правових норм.

Елемент критичного порівняння простежується, на мій погляд, навіть на початковому етапі

визначення правильної методології майбутнього кримінально-правового дослідження. Так, якщо американські вчені-юристи, представники різних галузей правової науки здебільшого сприймають будь-яке нове правове питання під кутом пошуку шляхів для його практичного розв'язання, через правозастосовну практику і результати судового тлумачення в конкретних справах, то європейські і зокрема українські вчені-догматики, навпаки, пріоритетне значення надають доктринальним матеріалам, теоретичному осмисленню нової правової проблематики, опрацюванню норм закону (або ж законодавчих прогалин) переважно з науково-філософських позицій, керуючись засадами наукового теоретизування [5, с. 110].

На сучасному етапі розвитку вітчизняної доктрини положення кримінально-правової компаративістики (від лат. *comparativus*) висвітлені в працях вітчизняних криміналістів – П. Андрушка, М. Бажанова, Ю. Бауліна, В. Борисова, В. Грищука, Н. Гуторової, О. Дудорова, О. Костенка, М. Куцевича, А. Музики, В. Навроцького, Є. Полянського, А. Савченка, В. Сташиса, Є. Стрельцова, В. Тулякова, П. Фріса, М. Хавронюка, С. Яценка та деяких інших. Послідовний, обумовлений прагматичними міркуваннями інтерес з боку вітчизняної наукової спільноти до питань кримінально-правового порівняння додатково підтверджує їхній високий теоретичний потенціал та практичну зумовленість.

Очевидно, що порівняльний аналіз у галузі кримінального права має чимало інших корисних проявів. Наприклад, для законодавця він може бути джерелом важливої інформації про законодавче регулювання схожих кримінально-правових відносин в інших країнах. Судам такий аналіз може стати в нагоді шляхом демонстрації переваг чи вад альтернативних способів інтерпретації кримінального закону в іноземних юрисдикціях. Юридична доктрина, своєю чергою, лише збагатиться від нових теоретичних знань та методологічних підходів до вирішення сучасних проблем кримінальної відповідальності. Не можна не згадати і про представників юридичної освіти, які з урахуванням порівняльно-правового методу зможуть навчити майбутніх українських правників мислити критично і всебічно, істотно розширити їхній професійний кругозір.

Зазвичай під час здійснення сучасних порівняльних кримінально-правових досліджень увага авторів здебільшого приділяється ретельному вивченню та порівнянню положень іноземного та національного кримінального законодавства. Ідеться насамперед про кримінальні кодекси. Зокрема окремі проблемні питання відповідальності за економічні делікти в Україні та США уже ставали предметом моєї уваги в попередніх роботах [6]. Були висвітлені, поміж іншого, спільні та відмінні ознаки цих заборон, особливості їх-

нього законодавчого закріплення, а також нюанси практичного застосування.

Важливо пам'ятати, що кримінально-правова компаративістика – це не лише комплекс теоретичних розробок, цей науковий напрям має цілком практичні завдання, спрямовані на критичне вивчення та запозичення окремих елементів зарубіжного права задля вдосконалення свого національного.

Сфера реалізації компаративістських досліджень у галузі кримінального права є традиційно широкою. Зокрема, з урахуванням тенденцій до поступового зближення правових систем та, відповідно, кримінально-правових галузей, актуальним видається порівняння не лише основних загальнокримінальних концепцій (інститутів) (вчення про злочин і покарання, джерела кримінального права, співучасть, особливості звільнення від кримінального переслідування, тлумачення кримінального закону тощо), а й безпосередньо конкретних злочинів чи груп злочинів зі схожою сферою кримінально-правової охорони.

Свого часу М. Бажанов, із властивою йому науковою точністю та лаконічністю, визначив метод порівняльного правознавства (компаративістський метод, метод компаративізму) у науці кримінального права. Як такий, що передбачає вивчення норм кримінального права як віддаленого, так і близького зарубіжжя з метою їх порівняння з нормами кримінального права України. Такий підхід уможлиблює оцінювання придатності та застосовності окремих норм зарубіжних країн у нашому законодавстві. М. Бажанов підкреслював, що це в жодному випадку не передбачає повного імпорту іноземного права, але може і повинно включати прийняття окремих його положень.

У схожому ключі, А. Політова розглядає предмет порівняльного кримінального права як сучасні кримінально-правові системи різних держав, загальні принципи і закономірності їхнього становлення і розвитку. Вона вбачає функціональне призначення цього методу у виявленні загальних та специфічних аспектів розвитку національних правових систем, а також у формуванні унікальних підходів до визначення злочинності і караності діянь у різних державах.

Обидва автори наголошують на важливості використання порівняльного методу для розуміння різноманітності кримінально-правових систем та розроблення адаптованих підходів до регулювання злочинності в контексті національного законодавства.

Тепер власне до вивчення ознак протиправного діяння, описаного в ст. 134 КК, із позицій компаративістського аналізу. Із самого початку варто нагадати про те, що право людини на життя вважається одним із ключових та невід'ємних прав людини, яке збагачене своїм унікальним

змістом, а також посідає визначене місце в загальній системі прав людини. Це право щільно взаємодіє з іншими правами людини, утворюючи невід'ємну частину загальної системи прав людини. Спираючись як на релевантні міжнародні документи, так і на національні конституції, право на життя визнається важливим елементом базових прав і свобод людини і громадянина.

Незважаючи на те, що аборт – це давня універсальна практика, що пройшла через різні етапи в історії, набуваючи при цьому різноманітних форм у різних політичних, соціальних і культурних контекстах, сьогодні питання щодо права на аборт залишається предметом широкої дискусії і не завжди має належне наукове та обґрунтоване вивчення як у правовій науці, зокрема кримінально-правовій, так і на практиці.

Відповідно до ліберальної філософії право на переривання вагітності повинно надаватися кожній жінці. Водночас зокрема в положеннях Загальної декларації з прав людини визначаються можливі обмеження прав людини відповідно до законодавства різних країн, які повинні відповідати змісту міжнародних документів у сфері прав людини.

Сьогодні чимало юрисдикцій світу суттєво обмежують можливість жінок отримати доступ до безпечних і легальних абортів. Навіть у випадках, коли аборт є законним, жінки нерідко мають обмежений доступ до безпечних послуг через відсутність належного регулювання, медичних послуг або політичної волі. Міжнародні документи з прав людини підтверджують, що жінки мають право самостійно приймати рішення з усіх питань, пов'язаних із репродукцією, включаючи питання абортів [7, с. 129].

Як відомо, чинну редакцію цієї заборони вітчизняний законодавець запровадив на підставі Закону України від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами».

Загалом за результатами авторського вивчення порядку імплементації кримінально-правової складової Стамбульської конвенції у вітчизняне кримінальне законодавство варто підтримати нашого законодавця в частині створення комплексної моделі криміналізації посягань на фізичну та психічну недоторканість жінок, а також будь-яких осіб, які постраждали від домашнього насильства. Водночас вважаю, що обрані форма та спосіб впровадження зазначених змін і доповнень створюють декілька змістових внутрішніх суперечностей з раніше чинними нормами КК та необґрунтовано змінюють сферу застосування кримінального закону. Відповідно приписи, які

були додані до КК у зв'язку з упровадженням положень Стамбульської конвенції в національне законодавство, потребують подальшого фахового перегляду з метою редакційного вдосконалення та оптимізації їхнього правозастосовного потенціалу.

Аналізуючи нормативно-правові акти різних держав щодо питання допустимості чи, навпаки, незаконності здійснення штучного переривання вагітності, вітчизняні дослідники пропонують класифікувати їх на чотири основні групи:

1) держави, в яких проведення абортів забороняється на законодавчому рівні. У державах, які належать до цієї категорії, аборт визначається як злочин проти внутрішньоутробного життя і прирівнюється до вбивства. У цих країнах за проведення абортів можна реально отримати тюремний строк, причому досить великий. Єдиним винятком, коли здійснення штучного переривання вагітності допускається, є випадок порятунку життя жінки, яка носить дитину. До цієї категорії країн належать: Афганістан, Іран, Ірак, Індонезія, Колумбія, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Єгипет та інші африканські та латиноамериканські країни. Єдиною європейською країною, яка входить у цей перелік, є Ірландія;

2) держави, в яких аборт допускається лише за медичними показниками. Так, наприклад, в Іспанії з 1985 р. легалізовані аборти у випадках згвалтування, серйозних аномалій плоду та ризику серйозної небезпеки, створюваної вагітністю для фізичного або психічного здоров'я жінки. Окрім Іспанії, до цієї низки країн належать Польща, Ізраїль, Аргентина, Бразилія, Мексика, Алжир, Нігерія, Коста-Ріка, Пакистан, Перу, Болівія, Гана, Кенія, Марокко та Уругвай;

3) держави, в яких аборт допускається виключно з медичних та соціально-економічних причин. Зокрема в Люксембурзі, Великобританії, Фінляндії, Індії, Ісландії та Японії штучне переривання вагітності дозволене лише за медичними висновками (аномалія плоду, загроза життю породіллі) та соціально-економічними показниками (низький рівень життя, доходів), а також у випадках згвалтування. У Великобританії відповідно до закону «Про аборти» для медичного абортів потрібні висновки двох лікарів, у яких зазначаються причини необхідності його здійснення;

4) нарешті держави, у яких законодавчо закріплена свобода абортів. Це найбільш ліберальна категорія держав, у яких визнається право жінки самостійно вирішувати питання про вагітність і її продовження. У цих державах кримінальний закон спрямований на охорону здоров'я жінки, тому покаранню підлягають лише позалікарняні та аборти на пізніх термінах вагітності. Штучне переривання вагітності на ранніх термінах дозволені в країнах Балтії, у колишніх югославських республіках, Австралії, Австрії, Албанії,

Бельгії, Болгарії, Угорщині, В'єтнамі, Німеччині, Греції, Данії, Італії, Камбоджі, Канаді, КНР, на Кубі, в Монголії, Нідерландах, Норвегії, Румунії, Сінгапурі, Словаччині, США, Тунісі, Туреччині, Франції, Чехії, Швеції, ПАР. Наприклад, у Франції переривання вагітності допускається лише до закінчення дванадцятого тижня вагітності з моменту запліднення, а надалі – лише за наявності медичних показань. Також аборт у перші дванадцять тижнів після зачаття авторизований у Німеччині, Данії, Бельгії та Норвегії [8, с. 147].

Якщо узагальнити, то в зарубіжному законодавстві відсутній чіткий уніфікований підхід до правового регулювання штучного переривання вагітності. Тобто має місце «різновекторність», а часом і нормотворча «розбалансованість», політики держав у цій сфері: в одних країнах аборти допускаються, в інших – допускаються за наявності певних підстав, а в третіх – взагалі заборонені. Відмінність підходів до правового регулювання операцій штучного переривання вагітності відповідним чином позначається також на різних підходах до кримінально-правової охорони життя, здоров'я, свободи та деяких інших прав вагітної жінки в частині здійснення абортів.

Уже з позицій української частини порівняльно-правового «спектру» в досліджуваному контексті варто зазначити про таке. Очевидно мають рацію О. Дудоров та В. Балабко, коли пишуть: злочини, пов'язані з наданням медичної допомоги, становлять порушення найбільш важливих цінностей людини – її життя і здоров'я. Із огляду на це та враховуючи особливості сфери надання медичних послуг, законодавець в Розділі II Особливої частини Кримінального кодексу України передбачив низку заборон (зокрема, статті 131, 132, 134, 139–145 КК), спрямованих на забезпечення кримінально-правового захисту життя і здоров'я людини від кримінально протиправних порушень професійних обов'язків медичних працівників [9, с. 26]. У контексті змісту другої та третьої частини досліджуваної ст. 134 КК варто наголосити на тому, що йдеться не лише про спеціального суб'єкта (медичного працівника), а й загалом про будь-яку особу.

Ці кримінально-правові заборони можуть і повинні розглядатись як важлива гарантія конституційного права кожної особи на охорону здоров'я та медичну допомогу. Забезпечення захисту життя і здоров'я людини через кримінально-правові заходи є реалізацією вимог статті 49 Конституції України і є одним із пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів України, включаючи органи прокуратури.

Декілька слів, із метою наочної демонстрації, про досвід правового регулювання абортів у Польщі та ФРН – державах-членах ЄС.

Як відомо, у жовтні 2020 р. Конституційний трибунал Республіки Польщі вніс зміни до За-

кону від 7 січня 1993 р. про планування сім'ї, охорону людського плоду та умови допустимості переривання вагітності. Згідно зі змінами, аборт у Польщі дозволяється лише у двох випадках: якщо вагітність становить загрозу для життя чи здоров'я жінки або якщо є обґрунтована підозра, що вагітність є результатом заборонених дій, таких як зґвалтування чи інцест. У обох випадках аборт може проводити лікар протягом перших 12 тижнів вагітності.

Статистика за 2020 рік показує кількість абортів за індивідуальними причинами: 1053 аборти було здійснено через високу ймовірність порушення розвитку плоду, 21 – через загрозу життю чи здоров'ю матері, і лише 2 – через зґвалтування. Ті, хто мають намір здійснити аборт, повинні представити докази зґвалтування у вигляді підтвердженого листа від прокурора, який містить обґрунтовану підозру. Для отримання такого листа потерпіла повинна представити інформацію про час, місце та обставини вчиненого злочину.

Натомість у Німеччині ситуація є дещо відмінною від Польщі. Згідно з розділом 218 Кримінального кодексу Німеччини, аборт є незаконним і карається позбавленням волі на строк до трьох років (або до п'яти років за аборти проти волі вагітної жінки).

Проте, існують умови, за яких аборт може бути легальним. Зокрема: 1) на терміні до 12 тижнів, якщо вагітність настала внаслідок зґвалтування, без попереднього обов'язкового консультування; 2) на терміні до 22 тижнів, якщо, враховуючи теперішні та майбутні обставини, переривання вагітності є необхідним з медичної точки зору для запобігання небезпеки життю або небезпеки погіршення фізичного або психічного здоров'я вагітної жінки. Це вимагає попереднього обов'язкового консультування.

Своєю чергою, обов'язкове консультування має на меті сприяти подоланню різних конфліктів (складних ситуацій), пов'язаних із вагітністю, і включає розгляд питань статевого виховання, контрацепції, планування сім'ї, а також пропозицію конфіденційних пологів [10].

Висновки. Окремі висвітлені в цій роботі проблеми, пов'язані з регулюванням права жінки на штучне переривання вагітності, потребують подальшого дослідження матеріалів правозастосовної практики, аналітичного обґрунтування та вивчення сучасного міжнародного законодавства та практик його застосування. На мій погляд, лише через цілеспрямовану законотворчу політику держави, поєднану з належним науковим обґрунтуванням і передбачуваною практикою судового застосування закону, можна суттєво зменшити кількість випадків незаконного проведення абортів та поєднані з цим протиправні дії медичних працівників.

Також варто наголосити на тому, що в кон-

тексті реалізації успішного порівняльного дослідження підстав і форм кримінальної відповідальності за здійснення абортів потрібно враховувати (дотримуватись) спеціальних лінгвістичних прийомів, здійснювати максимально точний і правильний переклад зарубіжного нормативного та доктринального матеріалу. Один із способів подолання труднощів, переважно техніко-юридичного характеру, у цій частині я вбачаю в частковому, з метою забезпечення належного рівня праворозуміння, розширенні (у деяких випадках – ототожненні) змісту вітчизняних правових термінів і понять для охоплення ними відповідних положень зарубіжного кримінального права та інших галузей права – передусім медичного (про охорону здоров'я) [11, с. 621].

Принагідно додам: питання щодо правової регламентації механізму реалізації та проведення абортів в Україні, а отже і нормативних підстав для застосування заходів кримінально-правового впливу в цій частині, залишаються недостатньо дослідженими і потребують подальшої аналітичної розробки для поліпшення законодавчої бази в цьому напрямку. Зокрема, науково і практично затребуваним стає вдосконалення механізму кримінально-правового регулювання права жінки на штучне переривання вагітності в Україні з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу. Це уможливить адекватну трансформацію та вдосконалення вітчизняного законодавства в напрямі євроінтеграції, що дедалі «набирає обертів».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 3: Загальна теорія права / редкол.: О.В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с.
2. Eberle E. Methodology of Comparative Law. *Roger Williams University Law Review*. 2011. № 16. P. 51–72.
3. Rheinstein M. Comparative Law and Conflict of Laws in Germany. *University of Chicago Law Review*. 1934. № 2. P. 232–269.
4. Красницький І.В. Поняття, підстави та форми кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та Украї-

ни: порівняльний аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2005. 18 с.

5. Каменський Д.В. Методологічні особливості порівняльних кримінально-правових досліджень: здобутки української та американської доктрини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. № 44. С. 108–112. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.44.23>.
6. Каменський Д.В. Механізми звільнення корпорацій від кримінальної відповідальності за порушення антимонопольного законодавства: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 4 (117). С. 69–75. DOI: <https://doi.org/10.33270/01201174.69>.
7. Чиркін А., Ритова В., Хоменко А. Питання правового регулювання права на аборт у зарубіжних країнах. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 127–129.
8. Воронцова Д.О., Жил'як В.Р., Карпенко Р.В. Право жінки на штучне переривання вагітності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 145–148. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2021/36.pdf (дата звернення: 24.11.2023 р.).
9. Дудоров О., Балабко В. Незаконне проведення абортів: проблеми тлумачення і вдосконалення кримінального законодавства *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 4. С. 26–32.
10. Мизайлишин С. Доступ до абортів за кордоном для жінок, що постраждали від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, під час збройної агресії РФ проти України. URL: <https://jurfem.com.ua/dostup-do-abortu-dkya-zhinok-poterpilykh-vid-snpk/> (дата звернення: 24.11.2023 р.).
11. Каменський Д.В. Практичні нюанси юридичного перекладу в галузі порівняльного кримінального права (на прикладі праць українських та американських компаративістів). *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 4. С. 615–621. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP-4_2020.pdf.